

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 № 1279)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 7, 2010 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 35: 347.56: 614.25

Д. В. Карамішев,

доцент, доктор наук з державного управління, професор кафедри управління охороною суспільного здоров'я, Харківський регіональний інститут Національної академії державного управління при Президентіві України

О. Г. Рогова,

доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та законотворчого процесу, Харківський регіональний інститут Національної академії державного управління при Президентіві

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ І ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

***Анотація.** У статті досліджуються державне управління системою охорони здоров'я, форми та зміст страхування професійної відповідальності у сфері медичної діяльності, що покликане забезпечити захист фахівців медичної сфери від судових позовів та гарантувати захист прав пацієнтів.*

***Ключові слова:** державне управління, страхування професійної відповідальності, захист прав пацієнтів, захист прав медичних та фармацевтичних працівників.*

***Summary.** The public administration of the healthcare system, forms and content of the medical and pharmaceutical professional liability insurance, the malpractice insurance, **personal liability** insurance are investigated. The problems of the medical professionals protection from legal prosecution, lawsuits and guarantee of the protection patient rights are discussed.*

***Key words:** public administration, malpractice insurance, **personal liability** insurance, patient rights protection, medical and pharmaceutical professional liability insurance.*

Вступ

Конституція України проголошує, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [2]. Відповідно, професійна діяльність, яка пов'язана із забезпеченням, збереженням та продовженням життя і здоров'я людини і громадянина потребує особливої уваги з боку держави, а особи, які здійснюють зазначену діяльність, мають бути нормативно захищені.

На сьогодні жодна професія не має такого безпосереднього відношення до життя і здоров'я людини, та не потребує такої самовіддачі, як професія лікаря. Проте останнім часом ми спостерігаємо лише невтішні тенденції щодо її дискредитації. Якщо лікар бере на себе відповідальність за життя і здоров'я людини і при цьому піддає власне життя небезпеці, він має бути захищений, у тому числі від неправомірних позовів, які наносять шкоду його фізичному та моральному стану, а також від ненавмисних (добросовісних) помилок, які можуть виникати під час здійснення ним своєї діяльності.

Робота лікаря пов'язана зі значними ризиками, у тому числі ризиками заподіяння ненавмисної шкоди життю та здоров'ю пацієнта. На сьогодні в Україні немає єдиного нормативно-правового документу, який би регулював питання забезпечення належного захисту медичних і фармацевтичних працівників та їх відповідальності під час здійснення ними професійної діяльності. Права пацієнта захищаються окремими положеннями Кримінального кодексу України (статті про так звані «медичні злочини»), а також положеннями Цивільного кодексу України (якщо пацієнтові було завдано майнової та моральної шкоди). Водночас, інший головний суб'єкт медичної діяльності – лікар – залишається професійно незахищеним. Так само можна описати статус і фармацевтичного працівника, роль та відповідальність якого останнім часом зростає в контексті запровадження механізмів «фармацевтичної опіки». Саме тому актуальним видається прийняття Закону України «Про страхування професійної відповідальності медичних і фармацевтичних працівників», який би визначив механізми правового захисту вказаних категорій працівників під час здійснення ними професійної діяльності.

Актуальність проблеми

На сьогодні як теоретичні, так і практичні аспекти запровадження страхування професійної відповідальності медичних та фармацевтичних працівників залишаються недостатньо вивченими. Так, серед опрацьованої нами наукової літератури у більшості досліджень акцентовано увагу на перспективах введення в Україні загальнообов'язкового медичного соціального страхування. Страхуванню професійної відповідальності присвячені дослідження Балашової Л., Бартош В., Шинкаренко І. Різні аспекти проблеми перестраховання здобули розвитку в напрацюваннях Дедікова С., Маслової Е., Мниха М. Чимало науковців спрямовують свої

наукові пошуки на вивчення проблем медичних помилок та їх юридичних наслідків, що опосередковано пов'язано з механізмами відшкодування шкоди, завданої пацієнтам, та необхідністю мінімізації професійних ризиків в охороні здоров'я. Серед таких науковців: Акопов В., Галай В., Глушков В., Огарков І., Сергєєв Ю., Стеценко С. Достатньо новою і тому малодослідженою залишається тема страхування медичних витрат, яку вивчали Волинець Т., Воробієва Т., Лопатенко Г. Водночас, окремі аспекти проблеми страхування професійної відповідальності медичних працівників знайшли відображення в працях Жилінської Є., Жилиєвої Є., Коротких Р.

Страхування професійної відповідальності лікарів прийшло до нас із законодавства США та країн ЄС, де воно є надійним і ефективним інструментом, що дозволяє швидко вирішити конфліктну ситуацію, навіть в досудовому порядку, не торкнувшись професійної репутації лікаря та медичної установи [4]. Кількість звернень пацієнтів в суди з позовами про компенсацію шкоди здоров'ю в закордонних країнах постійно зростає. У США в 1985-1988 рр. число таких скарг складало від 6,4 до 10,2 на кожні 100 лікарів. Виплати становлять значні суми, часто перевищуючи 1 млн. дол. (у 1985 р. число позовів на таку суму – 79, а у 1986 р. – 92) [6].

Страхування професійної відповідальності медичних працівників у деяких країнах світу навіть супроводжується виплатами лікарям винагороди «за лояльність та служіння просуванню належної медичної практики» (за результатами певного фінансового періоду). Зокрема, The Doctors Company, найбільша у США національна компанія страхування медичної відповідальності лікарів, у квітні 2010 р. повідомила про виплату винагород лікарям-членам 16 мільйонів доларів. За період з 1976 р. The Doctors Company сплатила більше 184 мільйонів доларів винагороди своїм членам [8]. На жаль, таку практику можуть дозволити собі тільки заможні країни зі стабільними економіками.

Водночас, дієвість та справедливість страхування професійної відповідальності медичних працівників перевірено також у ряді країн Європи. Наприклад, у Швеції ще в 1975 р. було створено Консорціум страхових компаній із відшкодування шкоди, завданої невдалим лікуванням. Цей Консорціум відшкодовує фізичну шкоду, завдану медичними втручаннями, за спеціально встановленими лімітами, розмір яких час від часу змінюється. Якщо постраждалого пацієнта не задовольняє запропонована Консорціумом сума компенсації, він може звернутися до суду. Цю модель гарантованої компенсації шкоди, яку, до речі, більшість науковців та практикуючих юристів вважає однією з найбільш прогресивних у світі, з деякими змінами вже запозичили Фінляндія (1987 р.), Норвегія (1988 р.) та Данія (1992 р.) [1].

Саме тому, на нашу думку, настав час для України запозичити найкращий з напрацьованого у різних країнах світу досвід страхування професійної відповідальності медичних та фармацевтичних працівників.

Постановка задачі дослідження

Необхідність запровадження системи *страхування професійної відповідальності медичних і фармацевтичних працівників* обумовлена, передусім, зростанням кількості випадків заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян (пацієнтів) внаслідок неналежного забезпечення якості надання медичних і фармацевтичних послуг. Це відбувається на тлі розширення спектру, зростання кількості різноманітних послуг, які пропонують відповідні заклади, і пов'язано, передусім, із впровадженням нових технологій у лікувально-діагностичний процес та процес фармацевтичного забезпечення населення. Стурбованість викликає, перш за все, якість цих послуг в умовах недосконалої системи контролю якості медичних і фармацевтичних послуг.

Головною причиною розгляду спірних та суперечливих питань між надавачами і отримувачами медичних і фармацевтичних послуг є звернення громадян до керівництва закладів охорони здоров'я, аптечних закладів, виконавчих органів державної влади та органів місцевого самоврядування (їх профільних управлінь), а також судових органів та органів прокуратури, пов'язані з наданням неякісних медичних і фармацевтичних послуг та необгрунтованим призначенням ліків, у тому числі відпуску їх фармацевтичними працівниками, що може спричинити погіршення здоров'я та загрозу життю пацієнтів.

Сьогодні, в умовах підготовки до запровадження в Україні системи загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування все гостріше відчувається потреба у побудові такої системи взаємовідносин між пацієнтом і лікарем (фармацевтом), коли вони набудуть ознак рівноправних суб'єктно – суб'єктних відносин, що передбачає з одного боку захищеність пацієнта від необгрунтованих та невинуватих втручань, які можуть нанести шкоду, а з іншого – відповідальність лікаря (фармацевта) за свої дії та його захист від упереджених претензій щодо шкоди здоров'ю в результаті його ненавмисних помилкових дій під час виконання своїх професійних обов'язків.

Неможливо вести фахову розмову про створення системи загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування без забезпечення належних умов її функціонування. За даними Федерального фонду обов'язкового страхування Російської Федерації, кількість звернень пацієнтів, пов'язаних з вимогою компенсації до медичних установ за останні 10 років зростає більше ніж в 30 разів. Поширюються випадки судового врегулювання претензій пацієнтів до медичних закладів та працівників.

Отже, метою страхування професійної відповідальності медичних (фармацевтичних) працівників є, в першу чергу, забезпечення належного рівня їх правового захисту. Впровадження системи дозволить лікарю (фармацевту) займатися передусім своєю професійною діяльністю, а не відволікатися на рішення проблем, які відносяться до компетенції інших організацій, що, в свою чергу, буде сприяти підвищенню якості медичного (фармацевтичного) обслуговування.

Систему страхування професійної відповідальності медичних і фармацевтичних працівників треба впроваджувати ще й тому, що:

- все більше ускладнюються та стають високовартісними сучасні технології діагностики та лікування пацієнтів;
- зростає рівень обізнаності пацієнтів та їх знань щодо власних прав;
- позови про відшкодування шкоди, які подають пацієнти, як правило, значно перевищують заробітну платню медичних (фармацевтичних) працівників.

Головна причина відсутності зацікавленості в страхуванні професійної відповідальності та гальмування відповідного процесу серед тих, хто впливає на формування та реалізацію державної політики охорони здоров'я – це, по перше, відсутність ефективного, відповідального власника та професійного менеджменту лікувальних закладів, загальна низька культура та нерозуміння необхідності цього процесу, недовіра до будь яких новацій, заснованих на страхових принципах.

Результати та виклад основного матеріалу

Ст. 7 Закону України «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96-ВР (далі – ЗУ «Про страхування») визначає перелік обов'язкових видів страхування. Серед цих видів декілька мають безпосереднє відношення до сфери медичної та фармацевтичної професійної діяльності, зокрема: 1) медичне страхування; 2) особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов'язків; 13) страхування працівників (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України), які беруть участь у наданні психіатричної допомоги, в тому числі здійснюють догляд за особами, які страждають на психічні розлади; 19) страхування медичних та інших працівників державних і комунальних закладів охорони здоров'я та державних наукових установ (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) на випадок захворювання на інфекційні

хвороби, пов'язаного з виконанням ними професійних обов'язків в умовах підвищеного ризику зараження збудниками інфекційних хвороб; 27) страхування професійної відповідальності осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам, за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України [3].

Корпоративний захист. Важливо підкреслити, що особливістю страхування професійної відповідальності медичних та фармацевтичних працівників є те, що застрахована особа повинна володіти спеціалізованими знаннями та певною професійною підготовкою або мати працівників відповідної професії та використовувати їх в ході своєї професійної діяльності [5]. Тому обов'язковою передумовою відшкодування шкоди правоохоронуваним правам та інтересам особи (пацієнта) повинно бути встановлення причинно-наслідкового зв'язку між завданням шкоди та діями лікаря (фармацевта) у ході саме професійної (а не будь-якої іншої) діяльності. Саме тому цей вид страхування носить, так би мовити, корпоративний (професійний) характер і спрямований на захист саме професійних прав лікаря (фармацевта).

Страхування відповідальності за участю медичних (фармацевтичних) працівників передбачає їх участь у процесі страхування в якості як страхувальників, так і страховиків, що видається найбільш доцільним. Це пов'язано з тим, що ніхто крім медичного працівника не розуміє специфіки професії і негараздів, що можуть супроводжувати цю гуманну працю. Тому неупереджена експертна оцінка дій лікаря самими лікарями за участю представників громадськості видається нам найбільш обґрунтованою.

Майновий захист. Не менш важливим аспектом страхування професійної відповідальності медичних (фармацевтичних) працівників є той факт, що в його основу покладено механізми захисту саме майнових інтересів. Статтею 4 ЗУ «Про страхування», визначено коло майнових інтересів, які можуть бути предметом договору страхування. Зокрема, вказана стаття називає майнові інтереси, які не суперечать закону і пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності) [3].

Гарантування та захист професійних прав медичних і фармацевтичних працівників залишається складною проблемою, вирішення якої потребує запровадження ефективних механізмів реалізації. Сьогодні важко визначити, які з професійних прав лікарів (фармацевтів) можна вважати найбільш/найменш захищеними. Водночас, загальновизнаними і поки що не вирішеними залишаються проблеми низького рівня оплати праці у сфері медичної діяльності. Тому можливість залучити додаткові джерела фінансування різних аспектів медичної (фармацевтичної) діяльності, у тому числі – механізми взаємного страхування, що базуються на солідарному використанні незначних наявних коштів медичних (фармацевтичних) працівників з метою створення системного страхового захисту професійної відповідальності, видається достатньо перспективною як з точки зору соціальної захищеності самих надавачів медичних (фармацевтичних) послуг, так і з точки зору збереження ресурсів закладів охорони здоров'я.

Отже, ключова ідея запровадження страхування професійної відповідальності медичних (фармацевтичних) працівників полягає у створенні простої та зрозумілої системи, яка унеможливила би відтік коштів із системи охорони здоров'я в інші сектори, влаштувала би основну ланку (лікарів, фармацевтів), охоплювала би усіх медичних (фармацевтичних) працівників регіону, базувалася на принципах солідарності (рівної участі усіх членів та їхньої спільної відповідальності), забезпечувала би можливість покращувати якість надання медичних (фармацевтичних) послуг населенню шляхом незалежного контролю з боку професійної медичної громадськості.

Гнучкі механізми захисту. На нашу думку, привабливою особливістю страхування професійної відповідальності медичних (фармацевтичних) працівників є можливість поєднання добровільного та обов'язкового видів страхування. Статтею 5 ЗУ «Про страхування» визначено перелік видів добровільного страхування. До пунктів, які стосуються сфери медичної (фармацевтичної) діяльності, віднесені: п.1) страхування життя; п.3) медичне страхування (безперервне страхування здоров'я); п.4) страхування здоров'я на випадок хвороби; п.21) страхування медичних витрат; п. 15) страхування відповідальності перед третіми особами (іншої, ніж передбачена пунктами 12-14 цієї статті) [3]. Вважаємо, що на сучасному етапі недостатнього бюджетного фінансування медичної галузі доцільним є запровадження механізмів обов'язкового страхування професійної відповідальності медичних (фармацевтичних) працівників бюджетної сфери (державних та комунальних закладів охорони здоров'я), що, водночас не виключає для таких працівників можливості здійснювати добровільне страхування відповідальності.

Колективний (солідарний) характер захисту. Ст. 1172 Цивільного кодексу України встановлює, що юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків [7]. Вказана норма передбачає солідарний механізм відшкодування, коли суб'єктом відповідальності виступає не тільки безпосередній заподіювач шкоди, а весь заклад охорони здоров'я. Саме тому логічно покласти принцип солідарного відшкодування в основу формування страхового фонду товариства взаємного страхування та розпорядження коштами такого фонду. Відповідно до ст. 13 ЗУ «Про страхування», страховики можуть утворювати спілки, асоціації та інші об'єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм, якщо їх утворення не суперечить законодавству України. Ці об'єднання не можуть займатися страховою діяльністю. А ст. 14 ЗУ «Про страхування» закладе засади створення Товариств взаємного страхування: «Фізичні особи та юридичні особи з метою страхового захисту своїх майнових інтересів можуть створювати товариства взаємного страхування в порядку і на умовах, визначених законодавством України» [3]. На сьогоднішній день у законодавстві України відсутні спеціальні правові акти, якими б конкретизувалися наведені вище положення ЗУ «Про страхування».

Федеральний Закон Російської Федерації від 29 листопада 2007 р. №286 – «Об обществах взаимного страхования» та Федеральний Закон Російської Федерації від 1 грудня 2007 р. № 315-ФЗ «О саморегулируемых организациях» детально визначають правові механізми створення та функціонування зазначених організацій в Російській Федерації. Тому вважаємо корисним використати найкращі напрацювання російських законотворців при розробці вітчизняного Закону про страхування професійної відповідальності медичних (фармацевтичних) працівників (зокрема, в тій частині, що стосується статусу, повноважень та порядку діяльності Товариств взаємного страхування).

Некомерційний (неприбутковий) характер діяльності Товариств взаємного страхування. Чинне законодавство України містить чимало положень, які створюють правове підґрунтя для функціонування розгалуженого ринку страхових послуг. Але більшість таких положень орієнтовано на регулювання комерційних страхових послуг. Наприклад, Ч.2 Ст.30 ЗУ «Про страхування», встановлює вимогу щодо мінімального розміру статутного фонду страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя (зокрема, мінімальний розмір встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн. євро), а страховика, який займається страхуванням життя, - 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України [3]. Цілком зрозуміло, що навіть найзаможніші серед бюджетних закладів охорони здоров'я навряд чи зможуть дозволити собі утворити товариство страхування з таким статутним фондом. Саме тому вважаємо доцільним акцентувати увагу як науковців, так і практиків на необхідності створення некомерційних підприємств – товариств взаємного страхування, порядок утворення статутного фонду та мінімальний розмір якого буде встановлюватися Кабінетом Міністрів України, виходячи з реальних фінансових можливостей бюджетної медицини.

Висновок

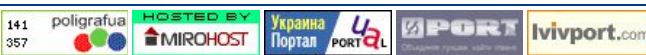
Перспективи запровадження в Україні загальнообов'язкового державного соціального страхування та механізмів управління якістю медичної допомоги,

зростання обізнаності пацієнтів щодо власних прав, функціонування бюджетних закладів охорони здоров'я в умовах недостатнього фінансування спонукає до пошуків ефективних організаційно-правових механізмів захисту не тільки майнових та професійних прав та інтересів медичних і фармацевтичних працівників (які діють, як надавачі медичних послуг), а також особистих прав пацієнтів (споживачів таких послуг). Саме тому безперечним пріоритетом державного управління у сфері охорони здоров'я найближчим часом має стати розробка та впровадження Закону України про страхування професійної відповідальності медичних і фармацевтичних працівників.

Література:

1. Антонов С.В. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної пацієнтові невдалим медичним втручанням//Управління закладом охорони здоров'я. - 2007 - № 7//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.medlawcenter.com.ua/ru/publications/76.html>.
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004)// Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 2. – Ст.44.
3. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР (з наст. змінами)// Законодавство України//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F96-%E2%F0>.
4. Програма страхування професійної відповідальності у сфері медичної практики//Центр медичного права//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.medlawcenter.com.ua/ua/insuring-professional-responsibility/>.
5. Страхование профессиональной ответственности медицинских работников в России: сущность и проблемы развития//РосМедСтрах: медицинское страхование в России//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rosmedstrah.ru/articles.php?id=130&show=1&theme=1>.
6. Страхование профессиональной ответственности медицинских работников за рубежом//Акушерство. ru// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.akusherstvo.ru/comment.php?cid=7&id=444&what=article>.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV// Законодавство України//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.
8. The Doctors Company //[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thedoctors.com/index.htm>.

Стаття надійшла до редакції 30.06.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"